

Dynamické vodní prvky v kompozici Podzámecké zahrady v Kroměříži a jejich archeologický výzkum

Jiří JANÁL

ANOTACE: *Vodní prvky jsou důležitým estetickým a kompozičním prvkem v památkách zahradního umění. Vodopády a peřeje jsou sice především vázány na území s členitým terénem, ale vyskytovaly se i v územích rovinatých, kde bylo ovšem nutné vytvořit příznivé podmínky. Tato skutečnost je dokumentována na příkladech výzkumu dvou zaniklých vodních prvků (Peřeje u Ruin, Kaskáda u Pompejské kolonády) v kroměřížské Podzámecké zahradě.*

Úvod

Jednou z nezastupitelných součástí památek zahradního umění jsou vodní prvky, které v nich plní významnou estetickou a kompoziční úlohu.¹ Většina vodních prvků v našich historických zahradách a parcích byla vytvořena uměle člověkem, anebo alespoň člověkem upravena. Vodní program v dané lokalitě měl svůj vývoj, který kopíroval historický vývoj daného objektu. Patřily k němu nejen vlastní vodní hříčky, ale také soustavy, kterými byla voda do jednotlivých částí zahrady přiváděna. Často se jednalo o poměrně složitý a po technické stránce propracovaný systém, a to především v místech rovinatých nebo na vodu nepříliš bohatých. Dnes lze řadu z nich označit i za technické památky.

Během vývoje přirozeně docházelo k přestavbě a modernizaci vodního programu zahrad a parků dle aktuálního estetického názoru. Část prvků zanikala a byla nahrazována novými. Při popisu kompoziční struktury zahrad a přípravě památkových obnov by měla být vývoji vodního programu věnována zvýšená pozornost. V rámci průzkumů je možné nalézt celou řadu objektů patřících k tomuto programu v různém technickém stavu od plné funkčnosti přes počáteční fáze opuštění až po závěrečnou fázi úplné archeologizace. Jestliže nebudou správně rozpoznány, mohlo by dojít k jejich zbytečnému poškození či zničení plánovanými úpravami. Především u krajinářských kompozic je nutné mít na zřeteli, že ideálem bylo, aby úpravy působily pokud možno přirozeným dojmem. I zdánlivě přírodně vypadající balvany v korytě potoka mohly být kompozičním záměrem tvůrce s přesně definovanou funkcí: vnést do kompozice určitý typ nálady.²

Peřeje, vodopády a kaskády v kompozici památek zahradního umění

Voda v pohybu byla zásadní pro renesanční a barokní zahrady v Itálii, kde bylo možné využívat energii horských říček. Zahrady zakládány ve Francii i dalších částech Evropy více pracovaly s klidnou vodní hladinou a se zrcadlením.

1

valy s klidnou vodní hladinou a se zrcadlením. Snaha dostat vodu do pohybu zde byla větší spojena s budováním složitých vodních strojů. O to více byly tyto prvky žádané. Kapky vody vnášely do kompozice nejen již zmíněný pohyb, ale především zvuk a žádané ochlazení vzduchu.

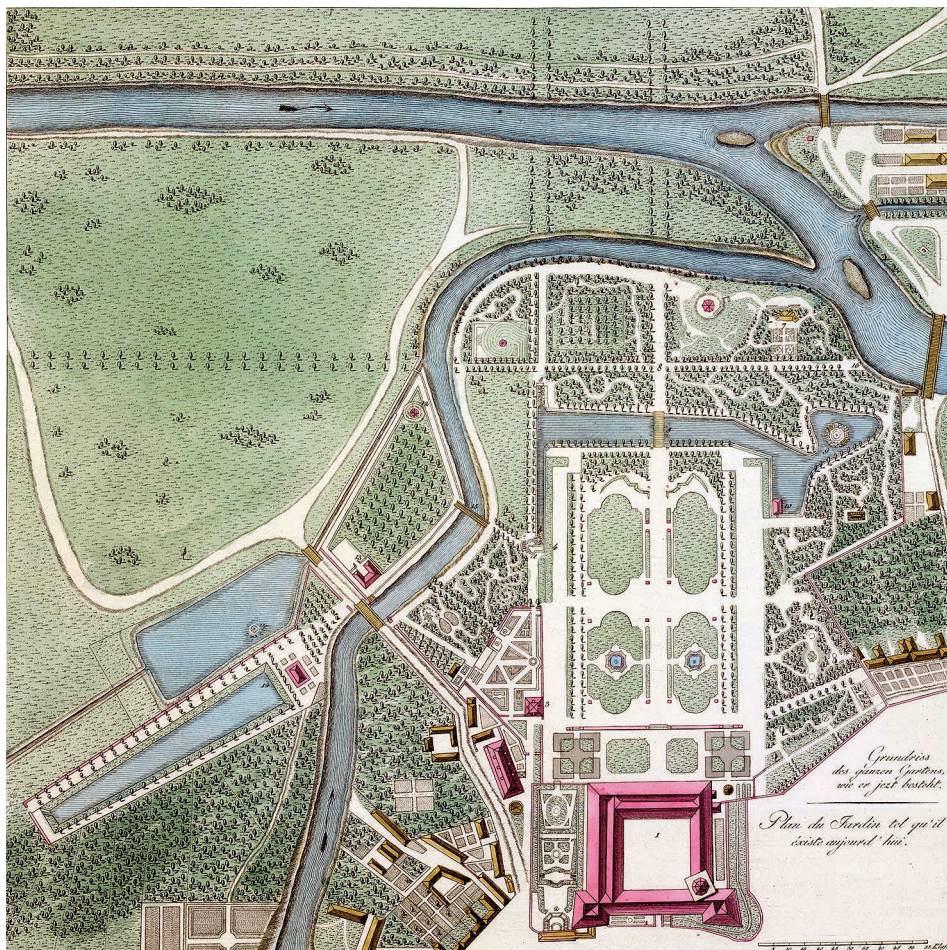
Nastupující nová estetika krajinářských zahrad pracovala s city návštěvníků a na relativně malé ploše zahrady se snažila seskupit řadu různorodých obrazů ideálních krajin a scenerií nejrůznějších nálad. Téměř ke každé z nich patřil také vodní prvek různého účinku. Vznešený klid rozsáhlých jezer s jemně modelovanými břehy kontrastoval s malebně rozeklanými skálami, z jejichž vrcholu se řítíl pěnivý vodopád. Rozlehlou pastvinou se pak klikatili potůčky s jen několika drobnými stupni tak, aby téměř neslyšně zurčící voda navozovala pocit klidu a míru dávné Arkádie. Navršením velkých ka-

Obr. 1. Josef Fischer, *Vodopád se sochou vodního boha*, akvarel, 1800. Arcidiecézní muzeum Kroměříž.

■ Poznámky

1 Mezinárodní charta o historických zahradách, Florencie, Itálie, 15. prosince 1982, čl. 4.

2 Velmi propracovaný systém tohoto typu se dochoval např. v parku u zámku Kynžvart. Zde bylo v první polovině 19. století na tzv. potoce, který byl pravděpodobně založen uměle ještě před vznikem parku, umístěno několik drobných umělých vodopádů ve spojitosti s mosty. V místech, kde potok protéká pastvinami, je tichý, téměř bez kamenů, zatímco ve chvíli, kdy vtéká do skalnaté stinné partie, se najednou v jeho korytě objevuje množství balvanů vnášejících do kompozice intenzivní zvuk vody.

2

3

Obr. 2. Josef Fischer, plán zachycující sentimentální úpravy zahrady z roku 1802. Arcidiecézní muzeum Kroměříž.

Obr. 3. Josef Fischer, Vodopád u umělých ruin, akvarel, 1800. Arcidiecézní muzeum Kroměříž.

menů do téhož toku bylo možné získat nezkrotnou horskou bystřinu, jejíž zvuk vyvolával pocit nebezpečí.

K nejatraktivnějším prvkům vodního programu v krajinářských parcích patřily vodopády a vodní kaskády, které mají jeden ze svých ideových předobrazů v díle *Entwurf einer historischen Architectur* Johanna Bernharda Fischera z Erlachu z roku 1721, jenž zde vyobrazil vodopády na Nilu. Podle Zdeňka Nováka právě v tomto díle našel anglický zahradní architekt Lancelot „Capability“ Brown inspiraci pro své úpravy v okolí paláce Blenheim, kde zahrzením řeky Glyme vzniklo jezero a peřeje. Mezi další významné realizace tohoto druhu patří například vodopád v Harewoodu od Humphryho Reptona, peřeje v mnichovské Anglické zahradě od Fridricha Ludwiga von Sckell nebo peřeje, které Hermann, kníže z Pückler-Muskau, umístil do přítoku Nisy v parku Muskau.³ Tyto vodní prvky se staly inspirací pro ostatní tvůrce zahrad a parků. Dalším podnětem pro jejich budování se staly návštěvy hor, především Alp, v nichž byl spatřován nový symbol svobody a prostého spokojeného života. Přinášely dráždivý pocit krásy smíšený s hrůzou a děsem. Alpy se staly novým vzorem přírodní krásy.⁴

Vodopády a kaskády se lépe realizují v oblastech s členitým reliéfem než v rovině. Ve většině našich krajinářských parků neměly přirozený zdroj vody. Její přívod byl řešen náhonem z blízké vodoteče, akumulací nádrží či jejich soustavou umístěnou nad vodopádem, vodovodním potrubím ze vzdálenějšího zdroje apod. Vodopád v Terezině údolí u Nových Hradů z roku 1817 je napájen vodním náhonem z říčky Stropnice.⁵ Akumulační nádrž nad vodní kaskádou můžeme nalézt ve Valči,⁶ v Krásném Dvoře⁷ nebo nad vodopádem ve Vidimi na Kokořínsku.

Rovinatý terén, kde jsou výškové rozdíly a celkový spád minimální, se stal výzvou pro ar-

■ Poznámky

³ Zdeněk Novák et al., *Zahrada Evropy. Osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století*, Praha 2017, s. 42, 55, 180.

⁴ Karel Stibral, *O malebnu. Estetika přírody mezi zahradou a divočinou*, Brno 2011, s. 35–37.

⁵ Marie Pavlátová – Marek Ehrlich et al., *Zahrady a parky jižních Čech*, Praha 2004, s. 96.

⁶ Jana Pechová, Interpretace leteckého archeologického snímkování zámeckého areálu na Valči, *Průzkumy památek* XII, 2005, č. 1, s. 118–120. – Eadem, Letecká archeologie pomáhá při studiu historických zahradních kompozic a historické krajiny, *Zahrada – park – krajina* XV, 2005, č. 4, s. 22–24, XI, XII.

⁷ Markéta Šantrůčková, *Krajinářská tvorba Jana Rudolfa Černína. Vznik a vývoj parků v Krásném Dvoře, Jemčině, Petrohradě a Chudenicích*, Praha 2014, s. 82–83.

Obr. 4. Šimon Tadeáš Milián, *Peřeje v Podzámecké zahradě*, olej, 1847. Arcidiecézní muzeum Kroměříž.

Obr. 5. Bernard Lipavský, *plán Podzámecké zahrady* z roku 1850. Arcidiecézní muzeum Kroměříž.

chitekty, aby se i zde, navzdory nepříznivým podmínkám pokusili tento typ vodních prvků zařadit do vodního programu. Pravděpodobně naším nejznámějším umělým vodopádem v rovinném území je vodopád zakončující „Akvadukt“ na břehu Zámeckého rybníka v Lednici.⁸

Technicky poměrně jednoduchým řešením i pro pomalu tekoucí nížinné toky mohlo být zřizování peřejí. Pomocí navezených a pečlivě rozmístěných kamenů nebo vsazením drobných hrází do koryta bylo získáno vítané „oživení“. Vodní tok tak mohl být rozčleněn na „tiché“ úseky, kde voda pomalu a tiše plyne, a na úseky, kde voda naráží na překážky, obtéká je nebo přes ně přepadá, čímž je místu propůjčena určitá vizuální i akustická odlišnost od okolního prostředí. Z našeho území jsou peřeje uváděny např. v Lednici, kde vznikly pravděpodobně podle návrhu Bernarda Petriho, nebo v Podzámecké zahradě v Kroměříži.⁹

Dynamické vodní prvky ve vývoji Podzámecké zahrady v Kroměříži

Mezi naše nejvýznamnější památky zahradního umění patří historické zahrady v Kroměříži, zapsané spolu se zámekem na Seznam světového dědictví UNESCO. Obě zahrady leží v rovinném terénu, každá však v jiném prostředí. Obě mají část svého vodního programu společnou. Podzámecká zahrada se však částečně odlišuje, jednak díky své poloze v říční nivě, jednak svým historickým vývojem. Zatímco Květná zahrada se až na několik dílčích změn dochovala v raně barokní podobě, jak byla založena, Podzámecká zahrada byla místem, kde se uplatňovaly aktuální trendy v zahradní architektuře, a prošla řadou výrazných kompozičních proměn.

Podzámecká zahrada se rozkládá v těsné blízkosti arcibiskupského zámku v nivě řeky Moravy, přičemž regulované koryto této řeky dnes tvoří východní hranici plochy krajinářského parku. V první třetině 16. století při přestavbě hradu na goticko-renesanční rezidenci za biskupa Stanislava Thurza (1496–1540) byla založena pravděpodobně i zahrada, kterou ale nemáme doloženou historickými prameny. První zpráva o zahradě je z roku 1566, kdy olomoucký biskup Vilém Prusinovský z Víckova (1565–1572) žádá Wolfganga z Liechtensteinu a Jana z Ludanic o zaslání růží pro svou novou zahradu v Kroměříži. První vyobrazení zahrady, nacházející se tehdy mezi zámekem a ramenem řeky Moravy, máme z období episkopátu Stanislava Pavlovského (1579–1598). Významnou

4

5

změnu vzhledu prodělala zahrada u kroměřížského zámku za Karla II. z Lichtensteinu-Castelcornu (1664–1672). Voda v pohybu zde byla zastoupena mohutnou pyramidální fontánou ve středu barokního parteru obklopenou sochami, obelisky a rostlinami v nádobách. Vodní kanál tehdy odděloval plochu parteru a štěpnici. Zdrojem tlakové vody pro fontánu byla vysoká vodárenská věž vystavěná biskupem na mlýnském předměstí nedaleko zámecké budovy. Jakým způsobem byla voda z řeky Moravy, re-

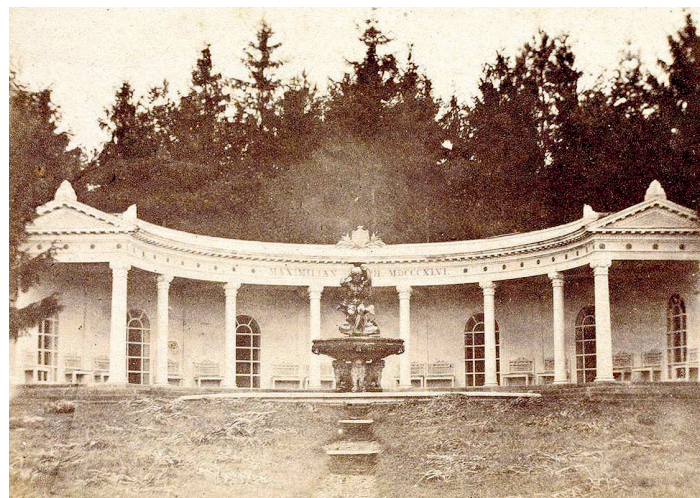
■ Poznámky

⁸ Pavel Zatloukal (ed.), *Lednicko-valtický areál*, Praha 2012, s. 110–111.

⁹ Novák (pozn. 3), s. 180.

6

7

Obr. 6. Celkový pohled na funkční kaskádu u Maxmiliánovské kolonády, 60. léta 19. století. Foto: NPÚ, ÚOP v Kroměříži.

Obr. 7. Pohled na kaskádu u Maxmiliánovské kolonády bez proudící vody, 60. léta 19. století. Foto: NPÚ, ÚOP v Kroměříži.

spektive z mlýnské strouhy čerpána, není zatím známo. Za biskupa Wolfganga Hannibala ze Schrattenbachu (1711–1738) bylo v zahradě vybudováno sedm velkých bazénů, pravděpodobně doplněných vodotrysky.

Další významná změna kompozice byla realizována za prvního olomouckého arcibiskupa Antonína Theodora Colloredo-Waldsee (1777–1811). Barokní zahrada byla v tomto období přebudována v sentimentálním stylu. Po roce 1789 došlo k rozšíření Podzámecké zahrady o pozemky ležící za Mlýnskou strouhou a interiér obohatila řada staveb. Mlýnská strouha byla překlenuta několika mosty, vodní kanál stále formálního charakteru doplnil ostrov s antickým chrámkem a přístaviště pro lodky. Bylo zde možné najít ještě sádky na ryby i rybník s rybářským pavilonem. Voda v pohybu se zde uplatnila na dvou místech. U romantických zřícenin do kanálu padal vodopád v přírodním duchu. Další vodopád, spíše architektonicky stylizovaný potok, stékal do kanálu od sochy boha Morava.¹⁰ Dobový text z roku 1802 patří k vyobrazení z téže doby jej popisuje takto: „Zříceniny a vodopád – Doba nepotřebuje tichých pozvolných rozpadlin starověkých staveb, ani nepřátelského běsnění, ani zlomyslného pustošení, ani barbarské slepoty, ani fanatického úsilí pálení, ani gotického vražděného pálení, ani anarchického chtíce ničení, staví si zříceniny sama. Na severní její straně je vodopád. Odtud dostával se velikému kanálu zahradnímu neustálý přítok. Vodopád tekli

pořád ve dne i v noci. Je zde proto i chládek příjemný i v nejteplejším létě a stín. Množství zpěvného ptactva ožívají toto poněkud melancholické zatiší. U něho je lavička, která zve chodce k odpočinku a přemýšlení. V nejspodnější části zříceniny je prostorná tmavá jeskyně s dvěma východy. Říční bůh Moravus a padací most s kanálem – Ctihodný stařec Moravus, umělecká socha z kamene podobného bílému mramoru, opřený o mechem porostlou urnu, ze které stále krystalově čistá voda vytéká, se třemi stran tmavým hájem obestřený, leží při vchodu do aleje s vysokými topoly, právě proti zřícenině. Pramen vody vedený byl do nádrže s vyzděnými břehy, proto nazvané velkým kanálem, na němž jezdili vyzdobenou lodí veslaři v přiměřených krojích. Přes kanál vede otáčivý most spojující hlavní alej zahrady s jejím pokračováním za kanálem.“¹¹

Přestože dobový text mluví o nepřetržitém provozu vodopádu, není jisté, zda byly oba vodní prvky opravdu funkční kontinuálně, protože tlak vody byl zajišťován stále pomocí velké vodárenské věže ze 17. století. V zahradě se v té době nacházely ještě také dva bazény s vodotryskem v Holandské zahradě a v giardinu secretu.

K posledním významným změnám kompozice Podzámecké zahrady došlo za arcibiskupa Ferdinanda Marii Chotka z Chotkova a z Vojnína (1832–1836) a jeho nástupce Maxmiliána Josefa ze Sommerau-Beckhu (1837–1853), pro něž pracoval architekt Anton Arche (1793–1851). Zahrada byla velmi významně plošně rozšířena z přibližně 14 ha na téměř 60 ha. Nicméně celá plocha ležela stále téměř v rovině a vodní složka se uplatňovala především ve formě rybníků a vodních kanálů. Přestože se jednalo o již čistě krajinářskou kompozici, stále zde bylo možné nalézt formální vodní prvky v podobě fontán. K fontáně v giardi-

nu přibyla Fontána amorků a Římská fontána. Socha boha Morava ze zrušeného vodopádu doplněná o kamennou nádrž byla nově umístěna do lesíku nedaleko městských hradeb u vstupu do zahrady z dnešní Blahoslavovy ulice. Ležící stařec se stal součástí intimního zeleného zákoutí a není divu, že její část návštěvníků začala považovat spíše za Fauna či Silvana, boha lesů a ochránce všeho rostlinstva.¹²

Další fontána se sochařskou výzdobou pocházející původně z Květné zahrady se nacházela na mírném návrší před tzv. Maxmiliánovou kolonádou. Pozvolný svah pod fontánou byl využit k vybudování vodní kaskády stékající do malého rybníčku. Z druhé poloviny 19. století je dochován popis Podzámecké zahrady od pátera Julia Chodníčka.¹³ Ten ji líčí následovně: „Nejhlavnější stavbou v novém parku byla v přední jeho třetině na přívršku v čele vkusného sosnového lesa kolonáda, pookrouhlého sloupořadí, před níž velmi vkusná kašna s vodotryskem, v níž voda potůčkem křemelcemi dlážděným v malých kaskádách do troj-

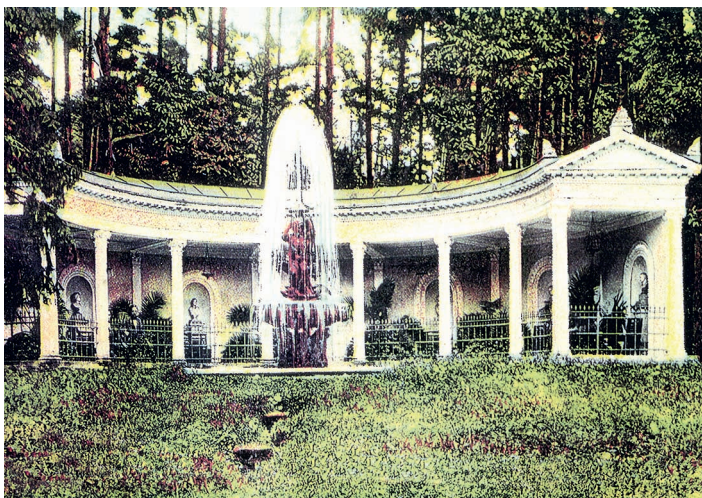
■ Poznámky

10 Tato socha vodního boha sem byla přenesena z Květné zahrady.

11 Alois Richter, *Podzámecká zahrada* (nepublikovaný rukopis, 40. léta 20. století). Pozůstalost Dr. Aloise Richtera (1924–1947), Zemský archiv Opava (dále ZA Opava), pobočka Olomouc, Ol-C 26, s. 6.

12 Lenka Křesadlová – Ondřej Zatloukal, *Podzámecká zahrada*, in Ladislav Daniel – Marek Perůtka – Milan Togner (edd.), *Arcibiskupský zámek & zahrady v Kroměříži*, Kroměříž 2009, s. 99–120.

13 P. Julius Chodníček (1837–1895), kanovník kroměřížské kapituly, žil v Kroměříži od roku 1858 a zachytil ve svých pamětech život města ve druhé polovině 19. století.

8

9

hranného, puškvorcem a liliemi obklopeného jezírka vpadla, z něhož potom platanovým hájem dále tekla.“¹⁴

Všechny výše zmíněné fontány byly propojeny potrubím, do nějž vhněly vodu pod potřebným tlakem stroje instalované v arcibiskupském mlýně, po jeho požáru na konci 19. století potom stroje z nové arcibiskupské vodárny.

Julius Chodníček dále popisuje v Podzámecké zahradě drobný vodopád na přítoku Mlýnské strouhy u Stříbrného mostu: „Od pazderny (lesního bytu) tekl k mlýnské strouze potok mnohými oklikami zahradou do tak zvaného divokého rybníku uprostřed nového parku a potok k mostu u Seufzeralee, před nímž přes skaliska co malý vodopád do strouhy padal. Vodopádek tento byl zamřížen a drženy tam vydry, jejichž bystré pohyby mnoho kratochvíle způsobily.“¹⁵ Tento drobný vodopád zachycují také pohlednice prošlé poštou v roce 1910 a v roce 1916.¹⁶

Vzhledem k tomu, že v rámci úprav zahrady byl původní vodní kanál u zámku přeměněn na rybník a došlo i k přestavbě umělých ruin, oba vodopády z počátku 19. století byly zrušeny. Nicméně nedaleko ruin byly v mlýnské strouze nově zřízeny již výše zmíněné peřeje, které Chodníček popsal takto: „Šlo-li se podél strouhy zpátky k zámku, přišlo se k umělému vodopádu, neboť mlýnská strouha tekla zde s hukotem a sykotem přes uměle rozestavěné balvany. Mezi balvany byla ve vodě také socha Neptunova, která při normálním běhu vody jen hlavou nad prskavé vlny vyčnívala. Na lavici u toho břehu se mile sedělo a rumoru vody naslouchalo. Nad vodopádem byly na břehu zříceniny hradu s vzácným kyklopským obloukem brány s polozaspanými sklepeními, porostlé mechem a stromy.“¹⁷

Další peřeje v podobě velkých balvanů vložených do koryta vodního kanálu se v zahradě ob-

jevují ještě v druhé polovině 19. století poblíž Amerického strážního domku v severozápadní části areálu. Opět je mohl návštěvník nejsnáze obdivovat z nedalekého mostu, opřený o zábradlí z březových větví. Dramatičnost místa ještě zvýraznila výsadba skupiny tmavých tisů.

Jako první svou kompoziční funkci ztratily a postupně zanikly peřeje u umělých ruin. Již na mapě zahrady z roku 1883 není zakreslen most, ze kterého je bylo možné sledovat. V průběhu 20. století byla zrušena i kaskáda u Maxmiliánovy kolonády. Zachovány v nezměněné podobě zůstaly pouze peřeje u Amerického strážního domku, patrný je stále i malý vodopád u Stříbrného mostu.

Výzkum zaniklých vodních prvků Podzámecké zahrady

V souvislosti s projekční přípravou obnovy vodního systému Podzámecké zahrady byly v roce 2017 a 2018 archeologicky zkoumány a dokumentovány dva již zaniklé vodní prvky z 30. a 40. let 19. století.

Prvním z nich byly peřeje u umělých ruin. Jedná se o romantickou zříceninu z období arcibiskupa Antonína Theodora Colorado-Waldsee (1777–1811). Podle vyobrazení Josefa Fischera z roku 1802 se jednalo o zříceninu „antické“ stavby na straně jedné a na straně druhé o zříceninu „gotického“ objektu. Během působení architekta Antona Archeho došlo jak ke změně podoby ruin, tak i ke změnám v jejich okolí. Právě sem byl po zániku zbytku formální úpravy zahrady soustředěn již nepotřebný sochařský inventář.¹⁸ Část kamenických prvků a kamenů byla rozmístěna i na pravém břehu Mlýnské strouhy a na její dno do řečiště. Peřeje po jejich založení zachytil obraz Šimona Tadeáše Miliana z roku 1847 a kameny v korytě Mlýnské strouhy lze vidět ještě na pohlednici vydané Josefem Pithartem kolem roku 1910.¹⁹

Obr. 8. Zanikající kaskáda u Maxmiliánovy kolonády, konec 19. století. Foto: NPÚ, ÚOP v Kroměříži.

Obr. 9. Studenti z Francie při výzkumu zaniklé kaskády u Maxmiliánovy kolonády. Foto: Jiří Janál, 2018.

V době vypuštění Mlýnské strouhy bylo tedy zkoumání podrobeno koryto v úseku mezi Vázovým mostem a Stříbrným mostem.²⁰ V řečišti byl proveden povrchový průzkum. V místech, kde jsou na mapě z roku 1850 zobrazeny peřeje, byly na obou březích zjištěny nepravidelně rozmístěné kameny nebo kamenicky opracované fragmenty z pískovce. U pravého břehu byl dále nalezen větší fragment sochy, který částečně vyčníval ze sedimentů. Jednotlivé kamenné prvky byly pouze začištěny na povrchu a dále s nimi nebylo manipulováno. Došlo k jejich zaměření, zakreslení a fotodokumentaci.

Nalezené kamenné prvky byly soustředěny u pravého břehu strouhy v pásu o délce 14 m a maximální šířce 1,5 m. Na protilehlém levém břehu se kameny soustředily do pásu o délce 6 m a maximální šířce 1,5 m. Mezi

■ Poznámky

¹⁴ Julius Chodníček, *Kroměříž v hradbách. Paměti vlastence z druhé poloviny devatenáctého století*, Kroměříž 1948 (2. vydání), s. 90.

¹⁵ Ibidem, s. 88.

¹⁶ Dan Suchomel, *Místopisné pohlednice města Kroměříže. Část I. Rakousko-Uhersko 1896–1918*, Kroměříž 2013, s. 338, obr. 533; s. 339, obr. 535.

¹⁷ Chodníček (pozn. 14), s. 85.

¹⁸ Radim Vrla, *Stavebněhistorický průzkum objektu Ruin v Podzámecké zahradě v Kroměříži*, Kroměříž 2010 (nepublikovaný strojepis uložený ve spisovně NPÚ, ÚOP v Kroměříži).

¹⁹ Suchomel (pozn. 16), s. 336, obr. 528.

²⁰ Zde se nacházel další již zaniklý most s peřejemi.

10

11

12

13

oběma pásy žádné kameny nebyly. Absenci kamenů uprostřed řečiště lze vysvětlit nejspíše zánikem této struktury při čištění koryta od sedimentů někdy v minulosti.²¹ Jejich funkčnost se po zrušení mostu postupně ztrácela zanášením, pohledově se mohly uplatnit pouze z cesty okolo Pavího dvora. Časem zaniklo povědomí o jejich existenci a to pravděpodobně zavinilo zničení části dochovaných struktur. Při použití soudobé mechanizace na čištění koryta nebyl problém kameny spolu s usazeninami odtěžit a uložit mimo jejich původní místo.

Nemůžeme s jistotou říci, zda nalezený fragment sochy je onou sochou Neptuna, kterou popisuje Julius Chodníček ve svých vzpomínkách, nebo se jedná o fragment nějakého jiného sochařského díla. Více informací bude možné zjistit až po vyzvednutí fragmentu ze sedimentů.

Dalším zkoumaným objektem se stala zaniklá kaskáda u tzv. Maxmiliánovy kolonády. Ta byla v „nové části“ parku za mlýnskou strouhou postavena v letech 1845–1846 podle projektu Antona Archeho. Kolonádu původně architekt koncipoval jako vyhlídkové místo se zadní stěnou prolomenou okny. Po jejich zazdění byly do vzniklých nik instalovány antické busty a odtud získala kolonáda svůj dnešní název „Pompejská“. Stavba svým obloukovitým půdorysem obepínala bazén kruhového půdorysu, v němž

byla umístěna Lví fontána přenesená z Květné zahrady. Přebytná voda byla z bazénu vypouštěna pomocí přepadu v podobě kamenného korýtka přes kaskádu do tzv. Maxmiliánova rybníčku, případně výpustním potrubím mimo kaskádu tamtéž. Kaskáda pohledově směřovala na osu Stříbrného mostu a Chropýňské aleje, tedy ležela na hlavní kompoziční ose nové parkové úpravy. Kaskáda se objevuje na některých historických fotografiích a pohlednicích. Vzhledem ke svému kompozičnímu významu je celá kaskáda s kolonádou a tryskající fontánou zachycena již na nejstarších fotografiích zahrady z 60. let 19. století a dále na pohlednici zhotovené kombinovanou technikou knihtisku a litografie. Tato pohlednice prošla poštou v roce 1902.²² Horní část kaskády je zachycena na pohlednici, která prošla poštou v roce 1900.²³ Na některých novějších fotografiích je v místě již zaniklé kaskády patrná zřetelná terénní nerovnost.

Na podzim roku 2018 byla předpokládáná trasa zaniklé kaskády odkryta. Celkem byly v terénu zachyceny čtyři základy stupňů kaskády, které byly od sebe vzdáleny necelých sedm metrů. Jednalo se o blok malty s fragmenty cihel a kamenů o půdorysném rozměru 0,40 × 1,50 m. Celková výška jednotlivých konstrukcí nebyla zjištěna. Na těchto blocích byly, jak je patrné z dobových fotografií, prav-

Obr. 10. Jeden z odkrytých stupňů kaskády u Maxmiliánovy kolonády. Foto: Jiří Janál, 2018.

Obr. 11. Pohled na pravý břeh Mlýnské strouhy po zčištění kamenných fragmentů v korytě. Foto: Jiří Janál, 2017.

Obr. 12. Detail kamenných fragmentů na pravém břehu Mlýnské strouhy. Foto: Jiří Janál, 2017.

Obr. 13. Fragment sochy na pravém břehu Mlýnské strouhy. Foto: Jiří Janál, 2017.

děpodobně umístěny kamenné desky, které měly funkci přelivné hrany. Tyto desky se nedochovaly. Výškové rozdíly mezi povrchy sousedních stupňů se pohybovaly v rozmezí od 0,22 do 0,56 m, čímž je přibližně dána výška jednotlivých stupňů. Jak byla upravena plocha mezi stupni kaskády, nebylo při odkryvu zcela zjevné, ale roztroušené křemenné valouny potvrzují svědectví Julia Chodníčka o „křemelice-mi“ dlážděné kaskádě. Osou kaskády pod její úrovní probíhalo výpustné potrubí kašny, které bylo pravděpodobně alespoň jednou opraveno.

■ Poznámky

21 Výraznější úpravy proběhly naposledy po povodni v roce 1997.

22 Suchomel (pozn. 16), s. 320, obr. 496.

23 Ibidem, s. 322, obr. 501.

Obr. 14. Podzámecká zahrada v Kroměříži. 1 – peřeje u ruin; 2 – kaskáda u Pompejské kolonády; 3 – peřeje u Amerického strážního domku; 4 – vodopád u Stříbrného mostu. Podklad: www.cuzk.cz.

Fontána byla podle plánu z roku 1857 napájena pomocí litinového potrubí od Pavího dvora. V současné době nemá bazén funkční přívod vody. Po navrácení Lví fontány zpět do Květné zahrady byla na její místo osazena socha dráčka.

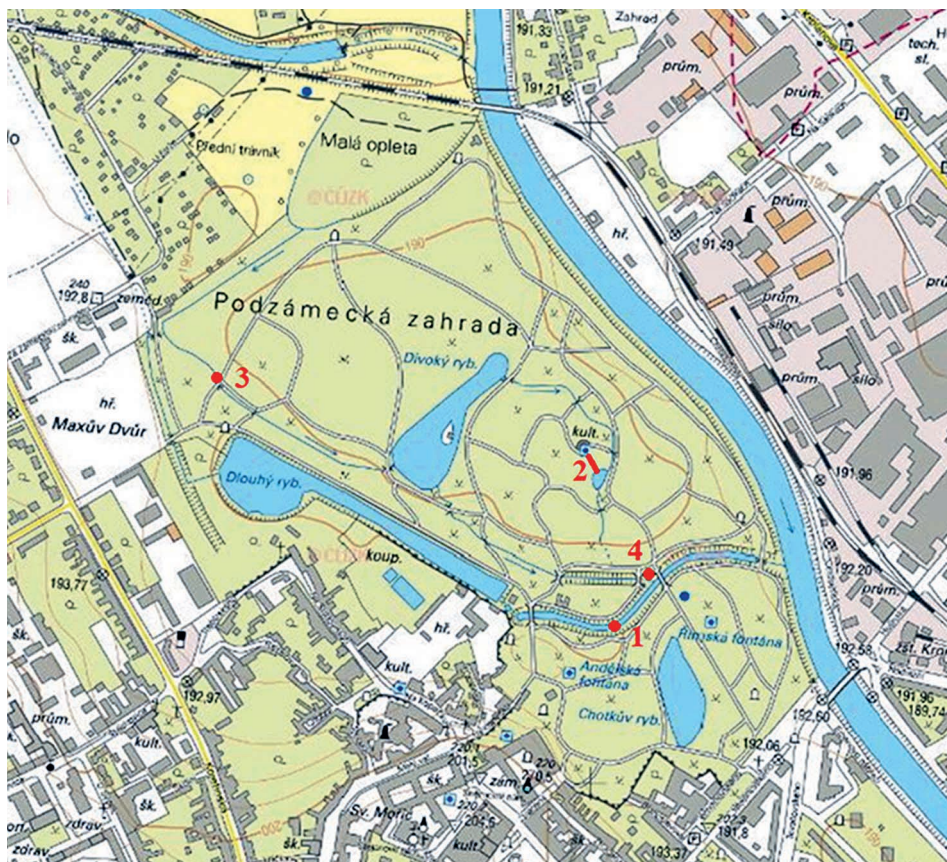
O změnách rozvodů vody k jednotlivým vodním prvkům v Podzámecké zahradě nemáme prozatím dostatek informací. V podstatě jsou k dispozici jen plány rozvodů vody z druhé poloviny 19. století a informace mladší. Předcházející období není zmapováno. Analogicky k situaci v Květné zahradě lze uvažovat o síti zděných kanálů, dřevěného a olověného potrubí, které v 19. století vystřídalo potrubí litinové. Stejně jako o již zaniklých vodních prvcích nám může podrobnější informace o přívodech vody přinést podrobný archivní průzkum nebo archeologický výzkum.²⁴

Zhodnocení

Šíře typů vodních prvků v památkách zahradního umění je dána jednak dobou, do které se daný objekt hlásí, a jednak svým prostředím. Při zakládání krajinářských parků byla snaha začlenit do vodního programu „moderní“ vodní prvky – vodní kaskády, vodopády a peřeje. Tyto snahy se nevyhnuly ani rovinatým územím s malým sklonem, kde pro zakládání těchto vodních prvků nebyly příznivé podmínky, což je případ Podzámecké zahrady. Pro vodopády byly využívány uměle vytvořené objekty nebo břehy koryt vodních toků. Vodní kaskády byly umísťovány na mírných svazích. Co se týče velikosti, pochopitelně nelze tyto objekty srovnávat s podobnými objekty umístěnými ve vertikálně výrazně členitějších územích.

Dokumentace vodních toků na území památek zahradního umění by se měla podrobně věnovat umělým i zdánlivě přírodním překážkám v jejich řečišti („peřejím“). V případě nepochopení funkce těchto překážek mohou tyto prvky zcela zaniknout při čištění vodoteče od sedimentů. Proto je nutné záměrně vytvořené překážky ve vodotečích na území památek zahradního umění registrovat a zanést do plánu údržby z důvodu jejich ochrany před poškozením. V případě zásahů do řečiště je nutné je respektovat a případně jim navrátit zpět jejich funkci.

Plochy se zaniklými vodními kaskádami bývají v rovinatých územích překryty vrstvou půdy. Hrany jejich terénních stupňů tedy nemusí být zřetelné. Na příkladu zaniklé kaskády

14

v kroměřížské Podzámecké zahradě lze předpokládat, že ze zaniklých kaskád mohou být pod terénem zachována torza svislých konstrukcí jednotlivých stupňů, zatímco původní úpravy dna jednotlivých vodorovných ploch budou silně poškozeny až zničeny kvůli nepatrné hloubce pod stávajícím terénem.

Z jednoho příkladu pochopitelně nemůžeme vyvozovat zevšeobecňující pravidlo pro všechny zaniklé objekty tohoto typu. Protože kaskády bývají zachyceny na historických plánech,²⁵ dobových vyobrazeních nebo fotografiích, lze jejich polohu určit poměrně přesně. Tato místa by měla být chráněna před jakýmkoliv zásahy do terénu, které by narušily již nefunkční konstrukce a situace dochované pod úrovní terénu. Při zamýšlené památkové obnově zaniklého objektu je nutné mít k dispozici všechny historické prameny, v ideálním případě zpracované ve stavebněhistorickém průzkumu, které je možné následně konfrontovat s výsledky archeologického výzkumu daného objektu.

Závěr

Provedené archeologické výzkumy měly za cíl nashromáždit maximum informací, které by bylo možné využít při plánované obnově vodního systému Podzámecké zahrady. Peřeje se sochou Neptuna pravděpodobně zanikly postupně zanesením sedimenty v druhé polovině

19. století. Vzhledem k tomu, že zrušením mostu ztratily svůj původní kompoziční kontext, není počítáno s jejich obnovou v bývalé podobě. Mlýnská strouha však bude v rámci obnovy doplněna o kamenný stupeň, který umožní vrátit do prostoru zvuk padající vody. Kaskáda u Maximiliánovy kolonády je zachycena ještě na mapě z roku 1910 a patřila k velmi důležitým kompozičním prvkům zahrady založené Antonem Archem. Proto se uvažuje o obnovení přívodu vody do bazénu u kolonády a také o obnově navazující kaskády v plném rozsahu.

■ Poznámky

²⁴ Martin Gojda et. al., *Archeologický průzkum památek zahradního umění*, Praha 2015.

²⁵ Například zaniklá vodní kaskáda v parku Červený Dvůr je zachycena na plánech z let okolo 1805, z období okolo roku 1810 nebo z roku 1819. Kateřina Cichrová (ed.), *Proměny zámku a parku Červený Dvůr*, České Budějovice 2017, s. 70, 71, 102.